

ВИЩА ОСВІТА І СУЧАСНІСТЬ: СТРАТЕГІЇ, МОДЕЛІ, ВИКЛИКИ Целік Т. В.

Донецький національний університет

Сучасне суспільство вже давно характеризується як постіндустріальне, інформаційне та постмодерністське. Класифікації, що їх напрацювала соціальна філософія другої половини ХХ ст., відбивають головні риси, ознаки та тенденції розвитку соціуму і, відповідно, виявляються у різних сферах життєдіяльності суспільства. У даному випадку ми б хотіли зосередити увагу на проблемах освіти в умовах інформаційного суспільства.

Класична парадигма європейської освіти базувалась на гуманістичних засадах, починаючи з доби Ренесансу, коли гуманітарне знання – «філологія» – означало «людське» знання, протилежне схоластично-богословському, «божественному» знанню. Саме в такий спосіб сформоване «людське» знання розширило пізнавальний простір взагалі, дозволило змінити картину світу з геоцентричної на геліоцентричну, дало поштовх раціоналізму і початку наукової революції, зрештою, зумовило освітню парадигму Європи і, таким чином, визначило загальний культурний простір сучасної цивілізації. Але разом із становленням цивілізації модерного типу слід згадати і зміну освітньої моделі – з гуманітарної на спеціалізовану, інженерно-технічну, коли символом доби став інженер чи капітан-мореплавець, котрий володів точним знанням, отриманим у інженерній чи навігацькій школі.

ХІХ ст. позначилося розвоєм і природничих, і гуманітарних наук. На подальшу трансформацію суспільства, науки і, відповідно, освіти суттєво вплинув позитивізм, що з одного боку стало поштовхом НТР ХХ ст., а з іншого – створювало попит та змушувало готувати фахівця більш вузької галузі знання. І все ж таки освіта залишалася універсальним засобом гарантування цілості культури та особистості. Чим ширшою була загальна, зокрема гуманітарна, освіченість людини, тим більшим виявлявся масштаб особистості інженера чи науковця з будь-якої галузі знання чи виду діяльності. Як приклади варто згадати імена М. Максимовича, В. Вернадського, П. Капіци, Є. Патона, С. Корольова, Д. Сахарова, Д. Лихачова, М. Амосова і багатьох інших. Докорінно ситуація змінилася з 80-х років ХХ ст., коли разом із трансформацією суспільства у постіндустріальне, виникала потреба у фахівцях вузького профілю спеціалізації. Відповідно, зі збільшенням обсягу інформації, що зростає у геометричній прогресії кожні два десятиліття, з суттєвою

зміною засобів інформації та її кількості, нових інформаційних технологій, тобто в умовах формування нового інформаційного простору і інформаційного суспільства в цілому, система освіти опинилася перед новими викликами.

На нашу думку, одним з таких викликів, якщо не головним, є проблема самого розуміння сутності освіти у сучасному суспільстві. Чим же є цей важливий соціальний інститут: 1) це засіб передачі та засвоєння лише сукупності теоретичного знання, 2) це – трансляція специфічної інформації, професійного спрямування; 3) це лише одна з багатьох сучасних сфер послуг, у даному випадку – послуг з надання знань, 4) засіб адаптації людини до потреб макросередовища, де виникає необхідність самозабезпечення через найману працю; 5) засіб пристосування до соціального середовища через оволодіння культурою, що нагромадило людство, її опанування; 6) чинник стратифікації суспільства, де на підставі особистих здібностей досягається найвища соціальна позиція соціального суб'єкта; 7) один з фундаментальних чинників соціалізації особистості. Перелік можливих визначень можна продовжити, а їхня кількість радше продемонструє те перехрестя, на якому опинилися суспільство і освіта на початку ХХІ ст.. Але визначатися з подальшим напрямком руху все ж таки доведеться, бо від цього визначення залежить надто багато: і стратегія розвитку суспільства в цілому, і напрямки та моделі реформування та розвитку економіки, а, відповідно, і модель вищої освіти, як гуманітарної, так і технічної.

Україна, увійшовши у Болонський процес, продовжила тривалий процес реформування освітньої моделі радянського взірця взагалі та вищої школи зокрема. Поки що загальновизнаним наслідком освітніх реформ в умовах загальної довготривалої системної кризи в країні є суттєве зниження рівня базової середньої освіти, а також значні втрати у системі професійної освіти, яка майже знищена. Чим стане впровадження Болонського процесу, ще важко казати, адже конвертація дипломів – це чудова обіцянка для передвиборчих програм, але, водночас, це шлях до втрати найбільш пасіонарних особистостей, тобто інтелектуального потенціалу країни. Західна освітня модель також не є абсолютно бездоганною, як засвідчують фахівці, котрі мали нагоду знайомитися з досвідом колег із європейських та американських вузів. Наприклад, професор В. С. Горський, спеціально порівнюючи недоліки та переваги західної і вітчизняної освітніх моделей, після спілкування із зарубіжними колегами зробив загальний висновок про те, що: "Вища школа ХХІ століття потребує суттєвої трансформації по обидва боки океану. Й

процес цієї трансформації повинен пролягати не через відкидання однієї освітньої системи і заміну її іншою, а здійснюватися на ґрунті глибокого вивчення здобутків і втрат кожної з цих систем з метою пошуку оптимального поєднання переваг обох підходів і, по можливості, звільнення від вад, їм обом властивих" [1, с. 197].

Як бачимо панацеї в освітній галузі не існує, а загальна криза культури лише загострює проблеми, пов'язані зі сферою освіти взагалі, та вищою освітою зокрема. Сучасний соціум, жодна з розвинених країн не можуть не створювати певної стратегії держави у цій сфері. В Україні, як відомо, також точиться дискусія з цього приводу, загострення якої та її суспільний резонанс пов'язані з обговоренням законопроектів нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Але навіть на рівні законопроектів щодо реформування системи вищої освіти фігурують досить умовні визначення цього основного поняття. Для порівняння звернемося до законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді у 2010 році, як можливих нових редакцій цього Закону. У проекті № 7486–1 від 22.12.2010 р., внесеного народними депутатами України О. Єфремовим, О. Зарубінським, С. Ківаловим, О. Логвиненком, М. Луцьким, К. Самойлик, І. Шаровим, дається таке визначення: «Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту освіти, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації». У законопроекті № 7486 від 17.12.2010 р., внесеного народним депутатом України Ю. Мірошниченком, читаємо наступне: «Вища освіта – сукупність систематизованих знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, здобутих особою у вищому навчальному закладі та необхідних для виконання нею професійних завдань і обов'язків за відповідною спеціальністю».

Як видно з наведених визначень, концептуальної та теоретичної єдності в них немає. Перше з них – юридично-формальне, з якого випливатиме смислове значення вищої освіти як параметрів надання послуг та умов її стандартизації і підсумків. Аспект, зрозуміло, важливий, але, з нашого погляду, зовсім не достатній, бо формалізація освіти веде до втрати духовно-ціннісного її виміру, і тоді – це лише одна з форм споживання, у даному випадку споживання освітніх послуг і обсягу потрібної для кваліфікації інформації. Друге визначення містить спробу закріпити хоча б у опосередкованій формі

ціннісний аспект вищої освіти, бо там згадуються «світоглядні і громадянські якості» та «обов'язки і відповідальність». Чим для самого процесу вищої освіти та суспільства можуть обернутися такі підходи її розуміння ми й спробуємо розглянути.

Перший дає змогу звести освіту до формального закріплення стандарту (у практиці сучасної вищої школи України – це кредитно-модульна система та тестова форма перевірки підсумкових знань). В умовах інформаційного простору, що зростає, та нових інформаційних засобів сучасного суспільства поширюється також дистанційна освіта, і зазначений підхід може містити вимоги до неї також. Тепер щодо наслідків, а вони є наочними уже сьогодні в реальній освітній практиці вищої школи. По-перше, студенти мають усе менше навичок системного аналізу матеріалу, тому що працюють за принципами тестового навчання і використовують матеріал, отриманий з Інтернету, але це якраз і є проблемою. Вони все менше звертають увагу на комплексність матеріалу, а їхня увага акцентується на фрагментарності тесту. Усе зводиться до хрестика у відповідній клітинці, а не до вільного володіння матеріалом. Вони не в змозі самостійно відібрати потрібне з масиву отриманої інформації, систематизувати матеріал і зробити висновки. Наприклад, у кращому разі, на семінарі озвучується усе, що було знайдено за ключовим словом. Таким чином, втрачається якість освоєння навчальних дисциплін. По-друге, сьогодні формалізація знання і засобів його подачі вже не вимагають безпосередньої присутності викладача в аудиторії, тим більше, коли мова йде про дистанційну освіту. Досить записати інформацію і транслювати її будь-яким з технічних засобів. Але здається, що таким чином також збіднюється сам студент, втрачається якість навчання, бо класична освіта припускала співтворчість Учителя і Учня, як, наприклад, це було в ситуації безпосереднього збереження традиції Сократ – Платон – Аристотель, або в будь-якій іншій епосі, чи будь-якій галузі знання, науково-технічному напрямі, науковій школі, зокрема у лабораторіях Н. Бора та Е. Резерфорда. По-третє, і це, на нашу думку є найнебезпечнішим, подібна формалізація в умовах Болонського процесу на практиці зводиться до зменшення годин на гуманітарний блок дисциплін, тобто відкидання того, що впливає на світоглядно-духовний рівень фахівця, випускника вищої школи. Зарахування таких предметів як етика, естетика, релігієзнавство та інших філософських дисциплін у розділ «предмети за вибором» сьогодні реально означає їхнє майже повне виключення з освітнього процесу. А від часів Аристотеля етика була основою виховання громадянина, після праць І. Канта безсумнівним є

те, що особистість не можлива без ціннісного виміру, єдності морального і естетичного, тобто духовного в людині. Без названих навчальних дисциплін випускник сучасної вищої школи буде тільки функцією з дипломом, а не фахівцем, здатним відповідати за комплекс власних дій у технологічно-виробничій сфері чи суспільстві в цілому.

Отже, чи варто перетворювати студента лише на споживача формальних освітніх послуг, чи все ж таки спробувати зберегти ціннісне розуміння освіти в цілому та вищої зокрема?

Якщо ж пам'ятати, що «освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання на користь людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином (що навчається) встановлених державою освітніх рівнів (освітніх цenzів)», і що «рівень загальної і спеціальної освіти обумовлюється вимогами виробництва, станом науки, техніка і культури, та громадськими стосунками», то треба не лише прийняти визначення з законопроекту Ю Мірошніченка (у нашому розгляді другому за чергою цитування), а значно посилити у ньому ціннісний аспект розуміння вищої освіти. В ситуації, коли в українському освітньому просторі здійснюється процес згортання філософсько-гуманітарного блоку дисциплін, їх не просто треба повертати у навчальний процес, а робити наголос на їхній значущості як засобів олюднення технізовано-інформаційної реальності сучасного суспільства, чинників формування ціннісного простору самовизначення сучасного фахівця у будь-якій сфері діяльності.

Нам думається, що це твердження, справедливе не стільки для університетів класичного типу, скільки для технічних університетів та інститутів, де смисловий акцент повинен робитися на універсальності такої освіти з вираженим філософсько-гуманітарним блоком. Це запорука цілості особистості фахівця у будь-якій сфері діяльності, що унеможливить його перетворення лише на фрагментарну функцію відповідної сфери фахової діяльності, адже сучасність потребує універсального і відповідального фахівця.

Література

1. Горський В.С. Біля джерел: (Нариси з історії філос. культури України) / В.С.Горський. – К. : Вид. Дім „Києво-Могилянська акад.”, 2006. – 262 с.